

Ковальчук Ольга Вікторівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методик початкової освіти

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID ID: 0000-0003-3100-2538

kovalchuk.olga@kpmu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ У МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У КОНТЕКСТІ НОВОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

Анотація. Стаття розглядає проблему формування креативності у майбутнього вчителя початкових класів як могутній потенціал для особистісного та професійного зростання. Здійснено аналіз понять «креативність», «творчість» у розрізі філософської, педагогічної та психологічної думки. Розкрито параметри креативності, до яких відносяться оригінальність, семантична гнучкість, образна адаптивна гнучкість, семантична спонтанна гнучкість. Визначено, що творчий потенціал особистості характеризується як інтегруюча якість особистості, що дозволяє вирішувати нові завдання у сфері своєї діяльності, ставити перед собою цілі. Проаналізовано підходи та шляхи її формування. Викладачам необхідно: творчо підходити до організації освітнього процесу; використовувати методи розвиваючого характеру, які спрямовані на вирішення проблем та нестандартних шляхів їх вирішення; розвивати рефлексивні, педагогічні уміння; досягати творчої свободи, організовувати пошукову діяльність, яка потребує сильно вираженого евристичного елементу, що включає здогадки, інтуїцію, «інсайт». Зосереджена увага на розвитку креативності під час навчальної діяльності. Зокрема, студентський вік вважається періодом соціалізації людини, формування фахівця в конкретних соціальних умовах. Виокремлено професійні риси вчителя, необхідні для здійснення творчої педагогічної діяльності, а саме здатність до творчості, готовності до самореалізації навчально-творчої діяльності, активність при розв'язанні навчально-творчих завдань. Розкрито чинники формування креативності у майбутніх вчителів початкових класів та подано методи її формування. Виявлено, що активна творча діяльність майбутнього учителя

початкових класів дає позитивний результат у тому випадку, коли буде базуватися на двох основах: розвитку творчої активності студентів та подальшій організації творчого пошуку вчителя в школі. Тому одним із завдань вузівської підготовки майбутніх учителів є розвиток їхніх творчих здібностей, нестандартного мислення, формування вміння та навичок здійснювати в майбутньому освітній процес на творчому рівні.

Ключові слова: креативність, творчість, творча особистість; творчий потенціал.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Глобальні виклики суспільства вимагають від сучасної людини швидкої адаптації до змінних умов середовища, навчання впродовж життя, вміння комунікувати та співпрацювати з іншими, приймати сміливі рішення та креативно мислити. Відповідно до Професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» однією із ключових компетентостей є здатність до творчого самовираження. Тому креативність, як творча здібність виступає потужним фактором розвитку особистості, визначає її готовність до нестандартного мислення й поведінки.

Творчість як педагогічну категорію розглядали С. Аверінцева, Г. Батіщева, М. Бердяєва, В. Волощук, З. Калмикова, П. Кравчук, В. Матюшкіна, В. Сухомлинський, В. Франкл, Е. Фромм, А. та інші. Важливими для нашого дослідження стали наукові доробки українських учених: В. Андрущенко, М. Бойченка, Л. Горбунової, Е. Герасимової, В. Заблоцького, В. Ільїна, Г. Касьянова, М. Михальченка, І. Надольного, В. Огнев'юка та інших. Питання модернізації університетської освіти щодо розвитку особистості у стінах вищих навчальних закладів розглядали В. Андрущенко, В. Берека, Ю. Бистрова, Е. Карпова, Н. Кузьміна, С. Марков, В. Сластьоніна, Х. Шапаренко та інші.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес формування і розвитку креативного мислення може забезпечуватися різними шляхами, одним із них є спрямованість людини до її творчого потенціалу, того ресурсу, що являється невичерпним джерелом життєвої сили. Розвинутий творчий потенціал здобувачів початкової освіти відображається як на успішності майбутньої професії, так і в житті, у вмінні пристосовуватися до змін, сприймати нові ідеї, у здатності експериментувати в будь-якій галузі знань.

Творчість це свідома, цілепокладаюча активна діяльність, спрямована на пізнання і перетворення дійсності, яка створює нові оригінальні, предмети, твори тощо. Процес творчості включає інтелектуальну діяльність стосовно осмислення життя, створення нових теоретичних узагальнень, висунення ідей і діяльність щодо втілення їх в життя [60; с.301].

Німецький психолог Е. Фромм визначав творчість, як здатність дивуватися і пізнавати, уміння знаходити рішення у нестандартних ситуаціях, налаштованість на відкриття нового і здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду [10].

У психолого-педагогічній літературі поряд із терміном «творчість» використовується термін «креативність». Креативність (лат. *creativitas*-створення) розуміємо як одну із загальних здібностей людини загальну здібність до творчості. Креативність це творчі можливості людини, які виявляють в здатності знаходити нові варіанти оптимального вирішення проблеми сприйнятливості до нових ідей [8].

Дж. Гілфорд виділяє такі параметри креативності:

- оригінальність (здатність народжувати певні асоціації, незвичні відповіді);
- семантична гнучкість (здатність виявити нову якість об'єкта і запропонувати новий спосіб його використання);
- образна адаптивна гнучкість (здатність змінювати форми стимулу, щоб побачити в ньому нові ознаки і можливості його використання);
- семантична спонтанна гнучкість (здатність народжувати нові ідеї в нерегламентованих умовах [2]).

Вченні визначають певні стадії творчого процесу. Так В. Зінченко визначає:

1. Виникнення проблеми, відчуття необхідності її вирішення, мобілізація розумових сил і напруга.
2. Сприймання і аналіз ситуації, усвідомлення проблеми.
3. Формування гіпотези, пошук шляхів вирішення проблеми (аналізуються і уточнюються умови її вирішення);
4. Починається розв'язання проблеми, складається план пошуку вирішення проблеми.
5. Виникає ідея щодо засобу розв'язання проблеми.
6. Практична реалізація ідеї.

Дослідниця В. Хуснутдинова виявила, що під впливом установки на творчу діяльність, показники креативності зростають. Проте при наявності високого рівня розвитку творчих здібностей мотивація творчості стає «внутрішньою», не залежить від зовнішніх обставин. Позитивне ставлення до творчості зростає з розвитком творчого потенціалу. Це свідчить про те, що людина з розвинутим творчим потенціалом в будь-якій діяльності буде діяти творчо. [3].

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Творчий потенціал особистості відображає здатність людини до перетворень у будь-якій з соціальних форм життєдіяльності. Найширшим є визначення творчого потенціалу як фонду, сукупності можливостей реалізації нових напрямків діяльності суб'єкта творчості. До структури творчого потенціалу відносять: 1) можливості суб'єкта, які ще не розвинулися у творчі здібності; 2) творчі здібності (це вміння, а також можливості творчо виконувати певні дії, спрямовані на конкретний результат для поліпшення чого-небудь або кого-небудь); 3) внутрішні (суб'єктивні) можливості, що активізують реалізацію творчих здібностей; 4) рівень активності тощо [3, с.32].

Стосовно окремого індивіда творчий потенціал визначають як інтегруючу якість особистості, що характеризує міру її можливостей ставити і вирішувати нові завдання у сфері своєї діяльності, яка має суспільне значення. При цьому результати такої діяльності, можуть бути оцінені залежно від значущості досягнутої новизни, нешаблонності, оригінальності самого процесу діяльності, що може слугувати показником рівня використання творчого потенціалу.

Творчий потенціал особистості визначається як об'єктивними можливостями (соціальними умовами для розвитку творчості; вимогами, що висуваються стосовно суб'єкта творчості тощо), так і внутрішньо особистісними чинниками (природними передумовами задатки, обдарованість; досвідом, характерологічними особливостями, такими як ініціативність, самостійність, наполегливість та інші вольові якості; мотивацією цілепокладання, саморегуляція), серед яких провідну роль відіграють здібності і особисте ставлення до творчості (творча позиція). Тому для розвитку цієї якості необхідно створювати соціальні умови, для розвитку творчості, творчу атмосферу навчання, розвивати творчі здібності, вольові якості, заохочувати активність особистості тощо.

Творчий потенціал характеризується не тільки здатністю до перетворюючої діяльності, створювати нові ідеї і т. п., але й здатністю людини до саморозвитку, самовдосконалення. Тому розвиток творчого потенціалу сприяє розвитку творчої потреби, потреби у саморозвитку, в тому числі і у професійному зростанні. Зазначимо, що важливими умовами розвитку творчого потенціалу, ініціативності особистості виступають самопізнання, самооцінка людини, адже саморозвиток і самовдосконалення не є можливими без об'єктивних знань про себе [4, с.142].

Людина, яка має високо розвинутий творчий потенціал: бачить проблему, може її сформулювати, поставити питання; визначається в шляхах пошуку відповіді на це питання;

- яскраво переживає момент пошуку рішення переживає «муки творчості»;
- має сильну мотивацію стосовно розв'язання проблеми: цінність, життєвий смисл;
- не лише одержує новий оригінальний результат, а й сам процес його одержання характеризується також новизною [5].

Сучасна освіта повинна працювати на вищі досягнення людини, які пов'язані з розвитком її особистісного творчого потенціалу. Альфою та омегою освітньої стратегії у новому столітті є концепція життєтворчості. Майбутній вчитель початкових класів знаходиться у центрі розв'язання проблем становлення особистості як суб'єкта і стратега життя, гідного людини.

Творчий потенціал невід'ємна характеристика, професійно важлива риса педагога, що значно впливає на продуктивність його діяльності.

Завдяки творчим здібностям, які є елементом творчого потенціалу, вчитель знаходить особистий підхід до дитини, бачить сутність проблемної ситуації, різні способи у її вирішенні, в тому числі і нестандартні шляхи розв'язання проблеми, адже стандартні — не завжди дієві.

Креативність вчителя початкових класів виявляється також в умінні сприймати нові ідеї, що є важливими в освітньому процесі. Ця якість особистості важлива для вирішення не тільки професійних, а й життєвих проблем.

Саме перетворення в життя власних ідей, ідеалів, подолання суперечностей і реальних педагогічних проблем спонукають до творчості, пошуків нестандартних шляхів і способів вирішення професійних завдань. Творчість для вчителя це процес вирішення професійних завдань, які постійно постають перед ним.

При відсутності творчого потенціалу педагог буде діяти за певною незмінною схемою, що значно знизить мобільність рішень, ефективність його роботи і може негативно відобразитися на освітньому процесі, адже у педагогічній діяльності готових рецептів просто не існує.

Вищим проявом професіоналізму є творча праця. У зв'язку з цим В. Роменець зазначає наступне: «Вище вираження своєї індивідуалізації людина знаходить у творчій діяльності. Навіть наукова творчість, яка має своєю метою відкривати об'єктивні закони дійсності, не може відбуватися інакше, як шляхом використання «індивідуальної методики» індивідуального таланту». Унікальна, самобутня особистість реалізується в творчій діяльності. Творчий прояв людини як зауважує Л. Лузіна, «належність не до загального, а до одиничного, характеристика не особистісна, а суб'єктивна, що становить сутнісну основу індивідуальності». Творча індивідуальність визначається як вища характеристика професійної творчості [9].

Кожна особистість має потребу в творчості. Творча діяльність це самореалізація, самоствердження студента. Коли освітній процес має лише відтворюючий характер, він не сприяє розвитку мотивації, в свою чергу, творча, перетворююча, проєктивна праця, приносить задоволення при досягненні позитивних її результатів, які в свою чергу підвищують самооцінку особистості [5].

Студентський вік вік сходження до вершин творчості. У роки студентства не можна не працювати старанно і творчо, бо саме в цей період є всі сприятливі умови для розвитку своїх потенційних можливостей.

Однак людина як творець нового і позитивного, швидше схильна користуватися вже існуючими шаблонами, а не творити, зокрема, в сфері своєї професійної діяльності.

Система освіти протягом десятиліть робить ставку на розвиток інтелекту, логіки, по суті активізує лівий тип мислення. Наші традиційні методи навчання здебільшого зосереджені на плеканні інтелектуальної сфери.

Професійна освіта фахівця має бути побудована так, щоб підготувати майбутнього фахівця до подальших неодноразових змін, пов'язаних з постійним оновленням змісту способів організації його діяльності. До нових життєвих і професійних обставин набагато

легше зможе адаптуватися людина, творчо орієнтована в професії, з багатим творчим потенціалом.

Саме тому, в останні роки спостерігається певна спрямованість на застосування оптимальних, креативних підходів у процесі навчання. Головна мета інноваційної освіти збереження і розвиток творчого потенціалу людини, може здійснюватися безліччю напрямків, які приведуть до наміченого [1, с. 13 6].

Творча діяльність є педагогічним шляхом реалізації ідеї особистісної орієнтованої парадигми професійної освіти, яка ставить за мету не стільки знання, як розвиток особистості здобувача вищої освіти. Процес розвитку людини вчені (О. Запарожець, В. Давидов) вважають творчим процесом [6].

Навчально-творча діяльність є умовою і засобом розвитку творчих здібностей майбутнього фахівця, і як результат його професійного становлення; вона забезпечує формування у студентів важливих системних якостей особистості: здатності до творчості, готовності до самореалізації навчально-творчої діяльності, активності під час розв'язання навчально-творчих завдань, і в цілому сприяє розвитку культури особистості, її духовному збагаченню, формуванню ініціативно-особистісної позиції майбутнього вчителя початкових класів.

Процес навчання творчій діяльності тривалий, вимагає самовіддачі, наполегливої праці, особистого бажання. Технологія створення психологічних умов для підготовки студентів до творчої діяльності має такий алгоритм дій: а) навчальна діяльність не повинна регламентуватись; б) її процес має бути організований так, щоб у ньому були інноваційні методи (групові дискусії, метод партнерського спілкування, мозковий штурм), метод кейсів (проблемних ситуацій), а також метод асоціації, метод складання історій, методи казкотерапії тощо. Ці методи можливо використовувати окремо або у формі навчального тренінгу, який крім креативності завжди сприяє розвитку активності, самостійності, рефлексії і загалом, формуванню особистості, вирішенню її особистих проблем.

Розвиток творчого потенціалу особистості є важливою умовою формування ініціативно-особистісної позиції майбутніх вчителів початкових класів. Процес розвитку людини вчені вважають творчим процесом, а творчий процес є основою особистісно-орієнтованої парадигми професійної освіти.

Творчу діяльність ми розуміємо як основну одиницю процесу навчання, форму навчально-пізнавальної активності, що забезпечує єдність різних сторін процесу навчання і є засобом розвитку особистості майбутнього вчителя початкових класів. Елементи творчої діяльності сприяють розвитку здатності до творчості, готовності до творчої діяльності, активності, самостійності при розв'язанні життєвих, навчальних і професійних завдань, розвитку культури особистості, її духовному збагаченню. Крім того, творча діяльність сприяє розвитку мотивації до навчання, що відповідно підвищує рівень розвитку компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

Досвід практичної роботи зі студентами в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка доводить, що ефективність розвитку у них креативності забезпечується комплексним підходом до вирішення цієї проблеми. У зв'язку з цим використовується така система:

- лекційні, практичні заняття;
- самостійна робота студентів;
- робота проблемних груп;
- педпрактика;
- курсові і дипломні роботи майбутніх учителів.

Організація освітнього процесу здійснюється за умови залучення студентів до різних видів пізнавальної діяльності, що в свою чергу, пробують творчого пошуку. Навчально-практична діяльність дозволяє визначити інтереси, нахили, творчі здібності і можливості,

урахування яких допомагає створювати необхідні умови для підтримки й розвитку особистості майбутнього вчителя. Таким чином, освітній процес організується таким чином, щоб викликати у студентів потребу у творчому застосуванні знань, здібностей, нестандартного мислення і подальшого розвитку. основною формою проведення навчальних занять лекція. Під час їх проведення розвивається творче мислення і уява, так як на них аргументується і мотивується тема, чітко визначаються мета і завдання, дається історіографія, використовуються різні рівні проблемного навчання, до структури яких входять елементи дослідницької роботи, розкриваються сучасні підходи і концепції, використовується досвід роботи кращих учителів, шкіл, визначаються перспективи розвитку школи і педагогіки, здійснюються міжпредметні і внутрішньопредметні зв'язки. На таких лекціях створюється атмосфера наукового пошуку. У процесі дискусій розвивається творчий потенціал її учасників, образне і продуктивне мислення, творча уява, мовлення. Студенти вчать самостійно мислити, робити висновки.

Використання наукової методики озброює студентів не тільки знаннями, а й методами їх здобуття. На практичних заняттях студентам пропонуються творчі завдання різних рівнів складності: від презентації книг на першому курсі до створення і вирішення педагогічних ситуацій, представлення передового педагогічного досвіду, інсценізації віршів, уривків творів, проведення фрагментів уроків на другому і до проведення нестандартних уроків та виховних заходів на третьому. Творче аналітичне мислення і творча педагогічна уява розвиваються у студентів у процесі створення і вирішення педагогічних ситуацій. Творча педагогічна ситуація дає можливість перевірити теоретичні знання, вибрати інструмент педагогічних дій і прогнозувати результат. У процесі її вирішення студенти визначають умови, у яких вона виникла, дійових осіб, основні протиріччя, аналізують дії кожного учасника і оцінюють їх; пропонують декілька варіантів вирішення й обирають оптимальне. Обґрунтовують його. Такий характер навчально-пізнавальної діяльності сприяє більш ґрунтовному засвоєнню знань, розвиває здібність прогнозувати і передбачати дії учасників ситуації та її результати.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, сучасні вимоги до підготовки майбутніх вчителів початкових класів, потребують удосконалення їх готовності до креативності в професійно-педагогічній діяльності. Пропонований зміст підготовки вчителів початкової школи в аспекті педагогічної творчості, що реалізується з використанням інноваційних педагогічних технологій, нетрадиційних форм, активних методів навчання, що на нашу думку, сприятиме удосконаленню якості цієї підготовки. Стан досліджуваної проблеми формування креативності у майбутніх вчителів початкових класів вимагає подальших наукових пошуків: методика діагностування рівнів сформованості творчої компетентності майбутнього вчителя початкових класів, розроблення моделі та технології її формування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Гіптерс З. В. Психологія і педагогіка формування творчої особистості: Перекл. з англ. - Львів: Наукова думка, 2006. 354 с.
- [2] Гілфорд Дж. Три сторони інтелекту Психологія мислення. М. Прогресс, 1965. С.433-456
- [3] Зайчук В. О. Дидактичні основи творчого потенціалу праці. К. Навч. Книга, 2003. - 79 с.
- [4] Климов Е. А. Психология профессионала. - М.: Воронеж, 1996. 347 с.
- [5] Матюшкин А. М. Мислення, навчання, творчість. М. Вид-во НПО «МОДЗК». 2003. 720 с.
- [6] Лисевич, О. Формування творчої особистості майбутнього вчителя початкових класів. Освітній вимір. 2013. Випуск 38 С. 55-57.
- [7] Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи: Навч. Посіб. Для магістрів і аспірантів. - К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. - 320 с.
- [8] Психологічний словник. За ред. К. М. Гуревича, - К.: Наука, 2000.-515 с.

- [9] Попадич О. Моделювання у процесі навчання як засіб формування креативності у майбутніх учителів початкової школи *Сучасні виклики професійної освіти: теорія і практика: зб. наук. праць з нагоди 25-річчя створення Львівського навчально-наукового центру професійної освіти* Том 1. Львів, 2019. С. 145-150 Режим доступу: <https://is.gd/QIHE65> (Дата звернення 27.09.2021)
- [10] Фромм Е. Особистість в сучасній культурі *Психологія особистості*. Самара: БАХРАХ, 1999. Т.2. С.233-247

FORMATION OF CREATIVITY IN THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER IN THE CONTEXT OF THE NEW EDUCATIONAL PARADIGM

Kovalchuk Olha Viktorivna

Candidate of Pedagogic Sciences, Senior Lecturer of Department of Theory and Methods of teaching in Primary School Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilskyi, Ukraine

ORCID ID: 0000-0003-3100-2538

kovalchuk.olga@kpmu.edu.ua

Summary. The article deals with the problem of forming creativity in future primary school teachers as a powerful potential for their personal and professional growth. The concept of "creativity" is analyzed in terms of philosophical, pedagogical and psychological aspects. The parameters of creativity are revealed; they include originality, semantic flexibility, figurative adaptive flexibility, semantic spontaneous flexibility. It is determined that creative potential of an individual is considered to be an integrative quality allowing to solve new problems in the field of their activities, to set goals. The approaches and ways of creativity formation are analyzed. The main focus is on the development of creativity during educational activity as student age is considered as a period of human socialization, the formation of a specialist in specific social conditions. The professional features of a teacher necessary for creative pedagogical activity are singled out; these are the ability to be creative, readiness for self-realization in the process of educational and creative activity, active position in solving educational and creative tasks. The factors of formation of creativity in future primary school teachers are revealed and the methods of its formation are given. It has been found that active creative activity of a future primary school teacher gives a positive result in the case when it is based on the development of student's creative activity and further organization of creative search for a teacher at school. Therefore, one of the tasks of university training of future teachers is the development of their creative abilities, non-standard thinking, the formation of skills and abilities to carry out the future educational process at the creative level.

Key words: creativity, creative personality, creative potential.

References (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Hipters 3. V. *Psykhologhiia i pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti*: Perekl. Z anhl. - Lviv: Naukova dumka, 2006. - 354 s.
- [2] Hilford Dzh. *Try storony intelektu Psykhologhiia myslennia*. M. Prohress, 1965. S.433-456
- [3] Zaichuk V. O. *Dydaktychni osnovy tvorchoho potentsialu pratsi*. - K.: Navch. Knyha, 2003. - 79 s.
- [4] Klymov E. A. *Psykhologhiia professyonalna*. - M.: Voronezh, 1996. 347 s.
- [5] Matiushkyn A. M. *Myslennia, navchannia, tvorchist*. - M.: Vyd-vo NPO «MODZK». 2003. 720 s.
- [6] Lysevych, O. *Formuvannia tvorchoi osobystosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv*. *Osvitnii vymir*. 2013. Vypusk 38 S. 55-57.
- [7] Podoliak L. H., Yurchenko V. I. *Psykhologhiia vyshchoi shkoly: Navch. Posib. Dlia mahistriv i aspirantiv*. - K.: TOV «Fil-studiiia», 2006. - 320 s.
- [8] *Psykhologhichniy slovnyk*. Za red. K. M. Hurevycha, - K.: Nauka, 2000.-515 s.
- [9] Popadych O. *Modeliuvannia u protsesi navchannia yak zasib formuvannia kreatyvnosti u maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly Suchasni vyklyky profesiinoї osvity: teoriia i praktyka: zb. nauk. prats z nahody 25-richchia stvorennia Lvivskoho navchalno-naukovoho tsentru profesiinoї osvity* Tom 1. Lviv, 2019. S. 145-150 Rezhym dostupy: <https://bodia.online/1/TWNYud>
- [10] Fromm E. *Osobystist v suchasniī kulturī Psykhologhiia osobystosti*. Samara: BAKhRAKh, 1999. T.2. S.233-247